

ABSTRACT

MARAS AND MUSTAFA KEMAL IN THE NATIONAL STRUGGLE

After the Moudros Armistice, signed in 30 October 1918, the British invaded Mosul on 3rd. November of 1918 and Antep on 1st. January of 1919. Moreover, they invaded Maras on 22nd. January of 1919, justifying the invasion with article the 7th of the Armistice. At this time, Mustafa Kemal was in Istanbul. Having appointed as the inspector of 9th Army, Mustafa Kemal set off to Samsun, where he would establish ties with all army divisions and start to organize National Struggle. As the leader of the National Struggle, he had important decisions taken about Maras during the Sivas Congress, lasted from 4 September to 11 September 1919. The British evacuated Maras and the French occupied it, according to Syria Treaty reached on 15 September 1919. This increased the hope of the Armenians for an independence state because the French were pro-Armenians. In his declaration, Mustafa Kemal called the Syria Treaty as an unjust one. During the French occupation, on 31 October, "Sütlüçü İmam Event" and on 28 November, "Flag Event" took place. In Maras defence, absence of cooperation between the British and the French encouraged M. Kemal. As the fightings continued in the city, Mustafa Kemal asked help for the people of Maras by his declarations. At the end, after 22 days of insentive fightings, the French forces left the city at the night of 10/11 February 1920.

Key Words: Mustafa Kemal Atatürk, Maras, Turks, The British, The French, The Armenians.

SOYADI KANUNU VE BU KONUDA YAPILAN TARTIŞMALAR

Mithat ATABAY*

ÖZET

İnsanlara birer aile ismi tahsis edilmesi fikri, öncelikle ülke içindeki vatandaşlık bağının güçlendirilmesi ve milli bir bilinç yaratılması amacıyla hizmet etmektedir. Bu bağlamda soyadı kanununun kabulü, genç Türkiye Cumhuriyeti'nin modern bir toplum yaratma projesi kapsamında giriştiği sayısız reformdan birisi olarak değerlendirilebilir. Görünüşe göre mecliste, bir soyadı kanunu uygulamasının lüzumuna dair genel bir kanaat oluşmuştur. Buna rağmen, söz konusu mutabakat yasanın gerçek içeriği üzerine birtakım tartışmaların yaşanmasını engelleyememiştir. Örneğin bir kısım meclis üyeleri ısrarla bazı ayrıntılar üzerinde durmuşlardır. Netice itibarıyla, meclisteki tüm bu farklı görüşler sonuçta bir soyadı kanununun onaylanması hususunda buluşmuştur. 1940'lı yıllarda, Pan-Türkist cepheden yeni bir eleştiri dalgası yükselmişse de, bunun konumuz açısından büyük bir etkisi olmamıştır.

Anahtar Kelimeler: Soyadı kanunu, Türkiye Cumhuriyeti

Milli Mücadelenin başarı ile sona ermesi, din devleti görüşüne karşı ulus devleti görüşünün de bir zaferi sayılır¹. 29 Ekim 1923'te cumhuriyetin ilanı, bu zaferin simgesidir. Bundan sonra insan ve toplum hayatında önemli değişiklikler yaratacak olan pek çok inkılâp hayata geçirilmiştir. Özellikle devletin dininin "İslâm" olduğu maddesinin 10 Nisan 1928'de anayasadan çıkarılmasıyla birlikte toplumsal yaşantıda ve insan yaşamında ulusal bilinci geliştirecek ve kişilerin vatandaş olma benliğini kuvvetlendirecek ve kökleştirecek kanunlar çıkarılmıştır.

Cumhuriyetin ilânıyla beraber yapılmaya başlayan inkılâplar, dünya kamuoyunun Atatürk'ün sadece bir devlet adamı değil, aynı zamanda sosyal ve kültürel inkılâpların da önderi olarak tanınmasına neden olmuştur². Bilindiği

* Yrd. Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.

¹ Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Ankara (t.y.), s.511.

² Kalkınma İçin Bölgesel İşbirliği (RCD) Teşkilâtı, 1967 yılında düzenlediği seminerde Türk İnkılâbını "Atatürk Önderliğinde Kültür Devrimi" olarak tanımlamıştır. Bkz., *Atatürk Önderliğinde Kültür Devrimi, Kalkınma İçin Bölgesel İşbirliği (RCD) Semineri Tebliğleri (9-11 Kasım 1967)*, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara 1972, s.2.

gibi, Mustafa Kemal Atatürk. topluma ulus bilinci kazandırmak için dil, tarih ve kültür çalışmalarına büyük bir önem verdi. 15 Nisan 1931'de Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'ni kurarak, Türk milletinin engin tarihinin araştırılması ve ortaya çıkarılan verilerin tüm bilim dünyasının kullanımına sunulması hedefi, aynı zamanda milletin kendine güvenini kazanmasını amaçlamaktaydı. 12 Temmuz 1932'de ise Türk Dili Tetkik Cemiyeti kurulmuş ve cemiyetin koruyuculuğunu da Mustafa Kemal Atatürk üstlenmişti. Bu cemiyetin amacı da “*Türk dilini incelemek ve elde edeceği sonuçları yayınlayıp yaygınlaştırmak*” şeklinde belirlenmişti.

Tarih ve dil konusundaki çalışmalar aynı zamanda toplumsal kimliğin ortaya çıkarılması konusundaki çalışmaların da özünü teşkil eder. Toplumu oluşturan kişinin her şeyden önce vatandaşlık bilincine erişmesi, bu bilince erişmek için ise kendini, ailesini, geçmişini tanıması ve bilmesi gerekmektedir. Osmanlı toplumunda kişinin kendisinin hangi aileye mensup olduğu konusu, kişinin adının babasının adı ile birlikte söylenmesi veya yazılması ile çözülmeye çalışılmıştı. Ayrıca ailenin özelliklerini ise çeşitli lakaplar ifade etmekteydi. Ancak bu kullanımlar tüm toplumu, milleti kapsayacak nitelikte olmadığı gibi toplumsal yaşamda, devlet kayıtlarının tutulmasında ve işlemlerinde karışıklıklara da neden olmaktadır. Tüm bu karışıklıkların giderilmesi için, belirli kurallar çerçevesinde aile reisinin seçeceği ve tüm aileyi kapsayacak ve gelecekte de kullanılacak bir “*soyadı*” almaları yoluna gidildi. Soyadı Kanunu, gerek Meclis görüşmeleri sırasında gerekse kanun kabul edildikten sonra çeşitli tartışmalara neden oldu.

Soyadı Kanun Tasarısı, 11 Mart 1933 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne verildi³. Tasarının gerekçesinde şöyle deniliyordu⁴: “*Her aile ve her kişi için bir soyadı taşımak yüzyıllardan beri yerleşmiş bir gelenektir. Bizde ise bu hal isteğe bağlı bırakılmış olduğundan bugün görülen şekil meydana gelmiştir. Çok eskiden Türkler arasında soyadı kullanma ve hatta uzun zaman soy şecerelerini saklamanın, evlenme yada herhangi bir iş için kişiler hakkında inceleme yapılırken her şeyden önce soyu aramanın bir töre olduğu görülür. Bugün de köylerde soyadı olmayan ve kullanmayan bir aileye ve ferde tesadüf edilmez. Medeni Kanunda 25, 26, 153, 259'uncu maddelerinde soyadına ait*

³ Mahmut Goloğlu, *Tek Parti Cumhuriyeti (1931-1938)*, Ankara 1974, s. 130.

⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, c. XXIII, Devre: IV, İctima: 3, I. Oturum, Ankara 1934, s.2.

hükümler konmuştur. Şu vaziyete göre soyadı almayı kanunî bir mecburiyet haline koymak ve bunları nüfus kütüklerine kaydetmek ve herkes için bu adın üzerine tasarruf hakkını tespit eylemek lâzım geldiğinden bu kanun tanzim edilmiştir”. Ayrıca soyadlarının değişimi konusunda bir esneklik de getirilmiş ve bu konuda “*Soyadlarını hiç değişmez bir halde bırakmak doğru görülmediğinden makûl ve lüzumlu sebeplerle değiştirilmesi kabul olunmuş ve değiştirilme işi idare heyetlerinin kararına ve valinin ve 935 yılından sonra Dahiliye Vekâleti'nin tasdikine bağlı tutulmuştur. Bu değiştirmeden zarar görenlere de mahkemeye müracaat hakkı verilmiştir*”denilmektedir.

Soyadı Kanun Tasarısı önce İçişleri Komisyonu'nda görüşülmüş ve Komisyon 11 Aralık 1933 tarih ve 13 sayılı kararı ile raporunu TBMM Başkanlığı'na sunmuştur. İçişleri Komisyonu⁵ raporunda, “*Muvazzaf memur ve zabıt unvanlar ile karıştırılması ve belki bazı suiistimallere alet edilmesi ihtimalleri nazarı itibara alınarak rütbe ve memuriyet unvanlarının soyadı olarak kullanılmasına cevaz verilmiştir. Millet birliği mefkûresini rencide edeceğinden aşiret ve yabancı milliyet isimlerinin de soyadı olarak kullanılması caiz görülmemiştir*” ifadesine yer verilerek soyadı olarak alınacak isimlerde karşılaşılabilecek sıkıntılara engel olunduğu vurgulandı.

Tasarı, Meclis genel kuruluna gelmeden evvel Muğla milletvekili Nuri Bey⁶, “*Nüfus Kanununa zeyl olmak üzere teklif-i kanunî*” sunmuş ve bunun ikinci maddesinde de “*soyadı öz Türkçe bir veya iki sözden “gil” işaretinden toplanma bir kelime olarak yazılır. “Oğlu”, “zade” gibi sıfatlar ve her türlü edatlar ve herhangi dil ve âdet icabı işaretler kullanılamaz. Öz ada bir şey ilâve edilince mutlaka soyadı da beraber kullanılır. Meselâ “Arifoğlu Nuri” diye baba adı beraber kullanılacak olursa “Arifoğlu Nuri Babagil” suretinde olması ve imza ve damgalarda söz ve soyadlarının beraber yazılması şarttır. Yazıda “gil” işareti bir “G” harfiyle ve öz adın yalnız ilk harfinin zikriyle kısaltılabilir.*” diyerek soyadını öz addan ayırmak için “gil” ekini önermişti. Adalet Komisyonu⁷ raporunda ise, “*Her Türkün bir soyadı taşıması mecburiyeti lâyihanın birinci maddesinde vazolunmuştur. Soyadı garp ve şark milletlerinin*

⁵ a.g.e., s. 6.

⁶ a.g.e., s.2-3.

⁷ a.g.e., s. 7.

kâffesinde öz adından sonra yazıla gelmekte olduğundan Dahiliye Encümeninin sair milletlerce müttehaz usulden ayrılmamak gayesine matuf tadili muvafık görülmüş” denilmektedir. Kanun tasarısı Adliye Komisyonunda görüşülürken Manisa milletvekili Refik Şevket İnce⁸ “(Soy) adının (san) adı olması ve (soy) adının sona ve (öz) adın öne yazılması mecburiyetinin kaldırılması” görüşünü dile getirmiş” ve komisyon raporuna şerh düştü. Komisyonlardan gelen raporların tamamlanması ile kanun tasarısının TBMM’nde görüşülmesine karar verildi.

Muğla milletvekili Nuri Bey’in kanun teklifi, hükümetin tasarısı ile İçişleri ve Adalet Komisyonlarının raporları 16 Haziran 1934 tarihinde TBMM’nde görüşülmeye başlandı.

Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde Soyadı Kanunu konusunda ilk sözü Bursa milletvekili Refet Bey⁹ aldı. Refet Bey, soyadı meselesinde çok geç kalındığını belirttiikten sonra Medeni Kanunun kabulünden hemen sonra bunu çıkarılması gerektiğini; çünkü Medeni Kanunun 25, 26, 126, 141, 153, 247, 257, 259 ve 312. maddelerinde soyadlarına ait hükümler bulunduğunu ileri sürmüş ve bu tasarısı Adalet Bakanlığı’nın hazırlaması gerekirken İçişleri Bakanlığı’nın hazırlaması üzerinde eleştirilerde bulunmuştu. Refet Bey, Soyadı Kanunu dolayısıyla Nüfus Genel Müdürü Galip Bey’le incelemeler yapmış, Ankara’nın Helvacı Mahallesi’ne ait yetmişyedi, Kalaba Köyü’ne ait ondokuz, Peçenek Köyü’ne ait kırkdokuz, Gecek Köyü’ne ait otuzüç ve Solfasol Köyü’ne ait doksandört ailenin aile isimlerini ele almıştı. Kalaba Köyü’nden beş, Gecek Köyü’nden bir ve Solfasol Köyü’nden bir ailenin aile isminin olmadığını belirterek, Türklerde aile isminin kullanılmasının gelenekleşmiş olduğunu, Türk tarihinin bunu ispatladığını ifade etmiş, ancak son yıllarda İstanbul, İzmir, Bursa gibi büyük şehirlerde oturanların aile isimlerini terk ettiğini asıl meselenin soyadlarında değil, öz adlarda olduğunu iddia etmiştir. Refet Bey, Soyadı Kanununun eksik bir kanun olduğunu belirterek şöyle diyor¹⁰: “Küçük atlar (adlar) herşeyden evvel, hatta soyadından evvel, ıslahı lâzım gelen bir mevzudur... Bu öz atlar (adlar) işini halletmeden bu kanunu çıkarmak, işi yarım

⁸ a.g.e., s. 8.

⁹ a.g.e., s. 191-192.

¹⁰ a.g.e., s. 192-194.

bırakmak olur. Hülasa şunu demek istiyorum ki, Kanun-ı Medenî, aile isimlerini fiilen mevcut telâkki etmiştir.Haddi zatında bizde aile isimleri vardır ve müsecceldir. Bunları yok farz ederek yeniden aile isimleri bulmak, anarşi tevlit eder ve tarihten ders almamaktır.”

Refet Bey, Fransız İhtilâli sırasında soyadları konusundaki karmaşadan söz eder ve kanun yürürlüğe girince karşılaşılabilecek zorluklar konusundaki endişelerini dile getirir: “89 inkılâbında Fransa’da bir kadın hükümete müracaat ederek; isminin Liberte’ye, yani (hürriyet)’e tahvilini istemiş, hükümet bunu tescil etmemiş. O da parlamentoya müracaat etmiş, o zaman ihtilaf meclisi derhal kendisine yakışacak bir karar vermiş: Her vatandaş istediği ismi taşımakta hürdür demiş. Fakat aradan beş altı sene geçmiş, öyle teşevvüşler vukua gelmiş ki, zabita ve hükümet çok müşkül mevkie düşmüştür. Çok münasebetsiz ve gülünç isimler alınmıştır... Bu tecrübeden sonra hata edilmiş olduğu anlaşılıyor ve yenilik namına yapılan şeylerin üzerine hatt-ı butlan çekiliyor”. Refet Bey, bu örneği Soyadı Kanunu tasarısıyla şu şekilde bağdaştırmaktadır: Bu kanun isim tashihiinde tamamen kapıyı açık bırakıyor. Kanundan maksat, her ferdin hüviyetini bir daha değiştiremeyecek surette katiyen tespit etmektedir. Bir adamın ismi, mahlâsı bir de aile ismi olunca tamamen sabit olur. Bu inzibatî noktadan da, hükümetçilik ve hukukçuluk nokta-i nazarından da lâzımdır. Fakat biz bu kanunda bu esaslardan çok uzak kaldığımız için maksadı tamamen temin edemiyoruz. Memleketimizde hiçbir kimse aile ismini değiştirmek istemiyor. Böyle bir müracaat da yoktur. Yalnız bu kanun çıkınca yeni bir iş yapıyormuş zannıyla müracaatlar vaki olacak, tuhaf tuhaf isimler meydan alacaktır. Halbuki memlekette aile ismi olmayan yoktur. Olmayan varsa da pek azdır. Biz, kanun-ı medeniye İsviçre kanunundan harfiyen tercüme ettik. Bu da, bir kanun-ı medeniye meselesidir. Bunu da oradan alabiliriz”.

Refet Bey’in Soyadı Kanun tasarısı hakkındaki eleştirilerine İçişleri Bakanı Şükrü Kaya¹¹ cevap vermiştir. Ona göre, aslında öзде bir itilaf yoktur ve itilaf kanun tasarısının yazılış tarzından kaynaklanmaktadır. Bu da Meclis tarafından düzeltilebilir. Refet Bey’in Soyadı Kanun tasarısının Medeni kanunla ilişkili eleştirilerine Şükrü Kaya katılmamaktadır. Bu konuda Şükrü Kaya’nın

¹¹ a.g.e., s. 196.

görüşü şudur: “Bence kanun-ı medeni, buradan Meclisten çıkan kanun-ı medenidir. Kanun-ı medenininki Salı ile buradakininki hiçbir münasebeti yoktur. Bu kanun İsviçre kanun-ı medenisidir değildir. Kanunun yanlına bakarak, onu şu veya bu şekilde tenkit etmek caiz değildir. Bu kapıya yol açmayalım, sonra elimizdeki kabul edilmiş kanunu münakaşaya mesağ vermiş oluruz. Aslı, tercümesinden başka olabilir. Buna yanlış denemez. Türk vaz-ı kanunu onu öyle görmüş, öyle tespit etmiştir, denebilir”.

İsim değiştirme konusunda ise Şükrü Kaya, Refet Bey’e katılmaz. Şükrü Kaya, “Kanun isimleri mevcut farz ediyor diyorlar. Mevcut farz etmekle isim, mevcut olabilir mi? Avrupa’da isim değiştirmek şöyle güçtür, böyle güçtür, diyorlar. Şimdiye kadar mahkemelerimize böyle bir dava gelmiş midir? Gelmemiştir, çünkü zaten kullandığımız bir şeydir. Aile ismi ne sicilde, ne askerlikte, ne de başka bir yerde lâzım olmamaktadır. Bir kimseye yalnız isim ve şöhretini sorarlar. Nüfus tezkeresine bakmaksızın hüviyetini tayin ederler” kanun tasarısını savunur.

Refet Bey, yapılması gereken diğer bir işin de varolan aile isimlerinin aileye ait olduğu, bu hakkın ticarî bir mal olarak değerlendirilmemesi ve tüm aile fertlerinin ortak mülkü olduğunu savunarak, Türkiye’de bunun güvence altına alınmasının asıl yapılması gereken iş olduğunu iddia etmiştir. Refet Bey yaptığı araştırma çerçevesinde aile isimlerini dokuz grupta toplamış ve bunun daha da artabileceğini, tüm Türkiye’de bu gruplamanın yirmi, otuzu bulacağını belirtmiştir. Ona göre; aile isimleri bir takım eski ve yeni memuriyet isimlerinden (Kadızeade, İmamoğlu, Hatiboğlu, Çavuşoğlu gibi), bir kısmı sanat ve mesleklerden (Çakmakçıoğlu, Dellâloğlu, Demircioğlu, Çobanoğlu gibi), eşhas isimlerinden (Hacı Alioğlu, Hacı Bayramoğlu gibi), bazı sıfatlardan (Ayoğlu), bazı şahıs evsafından (Kırıkoğlu, Deli Mustafaoğlu, Uzunoğlu, Kara Memetoğlu, Söylemezoğlu), şehir isimlerinden (Konyalıoğlu, Karaağaçlıoğlu), kavmiyetten (Türkmenoğlu, Macaroğlu), manası malûm olmayan isimlerden (Zobutoğlu, Yedekoğlu, Barbutoğlu) ve eski tarihî isimlerden alınmıştır¹². Refet Bey, yabancı ülkelerdeki uygulamalar konusunda da uzun açıklamalar yaptıktan

¹² a.g.e., s.195.

sonra, kanun tasarısının öz adlar konusunda hükümler içermediği için İçişleri Bakanının tasarıyı geri çekmesini istemişti¹³.

Refet Bey’e cevap vermek için kürsüye çıkan İçişleri Bakanı Şükrü Kaya¹⁴, Türklerin ilk zamanlarda aile ismi olmadığını, her Türk’ün ismini şeref meydanında aldığı vurgulamış, kanunun amacının “ailesine ismini veren adamın, şerefinin, o aile efradının kendi ismiyle beraber yazılması ve söylenmesi” olduğunu belirterek, kanun tasarısının 1933 yılı Mart ayında Meclise geldiğini ve onbeş aydır incelendiğini, eğer tasarının altı ay tehir edilirse bunun anlamının, kanunun üç yıl sonra uygulanacağı anlamına geleceği ifadesiyle kanun tasarısını savunmuştur¹⁵.

Tokat milletvekili Nazım Bey¹⁶, meseleye hukuksal açıdan bakarak şöyle bir değerlendirmede bulunur: “İnsanın taşımakta olduğu adı üzerindeki hakkı nedir? Bu hakk-ı mülkiyet midir, yoksa başka türlü bir hak mıdır? Herkesin bir adı olması lâzımdır, amma bu ad alınıp satılamaz. İşe biraz hukuk-ı amme meselesi karıştığı ve herkesi arkadaşını bilmek ve isimle tanımak mecburiyetinde olduğu için ad değiştirilemez. Nihayet ad mürur-u zamana uğramaz. Bunun üzerinde bir hakk-ı mülkiyet yoktur... Son bir fikre göre de ad öyle bir şeydir ki, velâyet-i ammeyi haiz olan hükümet tarafından her şahsa mecburen aldırılmış bir külfettir ve bu medenî bir inzibat kaidesidir”.

İstanbul milletvekili Salah Cimcoz¹⁷ ise Soyadı Kanununun “Türkiye’de aile ismi yoktur” demediğini aile isminin kullanılmadığını ve kanunun “rica ederiz kullansın” dediğini vurgular.

Muş milletvekili Hasan Reşit Bey¹⁸ ise aile isimlerinin İstanbul, İzmir gibi şehirlerde unutulmasının veya bırakılmasının sebebini şöyle ifade eder: “İstanbul, İzmir gibi büyük şehirlerimizde, Anadolu’dan gelen Türklere, bayağı

¹³ Refet Bey bu konuda şöyle der: “Rıcam şudur, Dahiliye vekili Bey de muvafakat buyursun, encümen bu lâyihayı alsın. Ecnübilerde olan bu husutaki ahkâmı tetkik edelim. Bunun üzerinde biraz daha uğraşalım. Çünkü bu kanun asırlarca payidar olması lâzım gelen bir kanundur. Rıcam bundan ibarettir”. Bkz., a.g.e., s. 196.

¹⁴ a.g.e., s. 197.

¹⁵ a.g.e., s. 198.

¹⁶ a.g.e., s. 199.

¹⁷ a.g.e., s. 201.

¹⁸ a.g.e., s. 201.

nazarı ile baktıkları için, oraya gidenler aile isimlerini Anadolu'da bıraktılar, neticede onlar da unuttular. Çünkü oralarda bu isimleri söylemekten utandılar.” Ona göre medeni bir insan dört isme sahip olabilir. Dört isim ise şudur: “Birisi, kendisine ailesi tarafından sevildikleri için verilen sarı, kara, toto, nonoş gibi isimlerdir. Bu isim son zamanlara kadar arkadaşları arasında kullanılır. Bir de kendisine memleketin örfüne göre verilen bir isim vardır. Bir de kaya, gönül, gül gibi isimler taşımakla beraber kendilerini cemiyet içinde tanıtılabilmeleri için mutlaka bir de aile ismine sahip olması icap eder. Bu, inkılâbımızın mühim rükünlerinden biri de milliyetperverlik vasfı olan isimlerimize bir de aile ismi vermektedir. Bu kanun bunu da istihdaf etmektedir. Şimdiye kadar aile isimlerini kullanmamış olanlar, bundan sonra bu aile isimlerini alsınlar ki, hukuk-ı ictimaiyede vaziyetleri taayyün etsin. Bu kanunun maksadı ve hedefi odur. Bunun bir an evvel çıkmasına taraftarım”.

Hasan Reşit Bey'in konuşmasından sonra Bursa milletvekili Refet Bey'in teklifinin komisyona iadesini isteyen önergesi okunmuş ve dikkate alınmamıştır¹⁹.

Manisa milletvekili Refik Şevket İnce ve Kastamonu milletvekili Ali Rıza Bey'in “Soyadı Kanunu” yerine “Sanadı Kanunu” denilmesi önerisi okunmuş, bu öneri de uygun görülmemiştir²⁰.

18 Haziran 1934 tarihinde, Soyadı Kanun Tasarısının maddeleri TBMM'nde görüşülmeye başlandı. Tasarının birinci maddesinde yer alan “Her Türk öz adından başka soyadı da taşımaya mecburdur” ifadesine Bursa milletvekili Refet Bey, nüfus sicillerinde yer alan “şöhret”in aile ismi olarak kaydedildiğini ve “şöhret” ten amacın “familya” olduğunu belirterek, Soyadı

¹⁹ a.g.e., s. 201.

²⁰ Tokat milletvekili Nazım Bey, Soyadı yerine Sanadı Kanunu denilmesi önerisi konusunda yaptığı konuşmasında şöyle der: “refik Şevket Bey'den öğrendiğim bir usule istinaden kütüphanede lâgatları aradım... Soya baktım, san'a baktım. Karşıma bir de soy çıktı. Soy, Şemsettin Sami Bey'in Kamusu Türkîsinde; ırk, mezhep, ecdat, sülâle, cins, akraba. San; hesap, tadat, parça. San san; parça parça demekmiş. (San görme) askeri yoklama etmek, itibar, şöhret. Ali Seydi Bey'in Kamusu Osmansinde de aynı şeyler zikredilmektedir. Nihayet arkadaşımız İbrahim Alâettin Bey'in Türkçe lâgâtı var. Onda da (soy) aynı şekilde tekrar edilmektedir. (San)ın karşılığı ise lâkap, şöhret, aile ismi olarak konuşulmuştur. Şimdi bizim soyadı unvanı verdiğimiz at (ad), bundan böyle Türkün asıl adı olacaktır... Yoksa Hasan, Hüseyin, Ali, Vel, gibi bir ailenin efradına ait olan küçük atlar (adlar) o aile ismi değildir.” Bkz., a.g.e., s.202.

Kanununun çok fazla bir yarar getirmeyeceğini ve nüfus dairelerine ancak %3 veya %5 oranında bir soyadının tescil edileceğini ileri sürerek, bu maddenin “Her Türk öz adından başka nüfus sicilinde kayıtlı soyadını da taşımaya ve bunu resmî ve hususî bütün işlerinde ve imzasında kullanmaya ve sicilde soyadı kaydı olmayanlar öteden beri taşımakta oldukları soyadlarını bu kanunun neşri tarihinden itibaren altı ay zarfında resmî vesikalar göstererek veya doğdukları veya en az bir seneden beri oturdukları mahallin belediye ve köy idarelerinden tasdikli beyannameler vererek şimdiye kadar taşımamış olanlar da bir ad takınarak ve bu suretle bir beyanname vererek kaydettirmeye mecburdurlar”²¹ şeklinde değiştirilmesini önermiştir. Çanakkale milletvekili Ziya Gevher²² ise, birinci maddeyi “Bu at (ad), yeni at (ad) alan veya değiştirenler için, yabancı hiçbir dilden olamaz” ifadesinin eklenmesini teklif etti. Tokat milletvekili Nazım Bey, sözkonusu önerilerin kanun tasarısının diğer maddelerinde olduğunu belirtirken, Giresun milletvekili Hakkı Tarık Bey ise Refet Bey'in önerisini desteklemiş, her iki öneri konusunda İçişleri Bakanı Şükrü Kaya verilen iki önerenin üzerinde durarak aile isimlerinin Türkçe olmasının uygun olacağını ancak bazı isimlerin Türkçe'nin dışında ve savaş meydanlarında veya o kimsenin yaptığı sanatı içerdiğini onların Türkçe'ye çevrilmesi veya kullanılmaması gerekeceğini ileri sürmüştür²³. Yapılan oylamada birinci madde aynen kabul edilmiştir.

21 Haziran 1934'te tasarının diğer maddeleri görüşülmüş; “Söylenişte, yazışta, inzada öz ad önde, soyadı son kullanılır”, “Rütbe ve memuriyet, aşiret ve yabancı ırk ve millet isimleriyle umumi edebe uygun olmayan veya iğrenç ve gülünç olan soyadları kullanılamaz” gibi hükümleri içeren 2525 sayılı Soyadı Kanunu kabul edilmiş ve kanunun yayın tarihinden itibaren altı ay sonra yürürlüğe girmesi kararlaştırılmıştır²⁴.

Soyadı Kanunu onbeş maddeden oluşuyordu. İlk üç madde soyadının nasıl kullanılacağı ve olacağı; dördüncü madde soyadı seçme görevinin evlilik birliğinin reisi olan kocaya ait olduğu, beşinci madde reşit olanların soyadı

²¹ TBMM Zabıt Ceridesi, c. XXVIII, Devre:IV, İctima:3, II. Oturum, Ankara 1934, s. 222-223.

²² a.g.e., s. 224.

²³ a.g.e., s. 224-225.

²⁴ a.g.e., s. 239, ayr. bkz., Resmî Gazete, 2 temmuz 1934, s. 2-3.

seçmekte serbest olduğu hükümlerini içeriyordu. Altı, yedi, sekiz, dokuz ve onuncu maddeler; soyadının nasıl alınacağı, ne şekilde değiştirilebileceği ve soyadlarının kütüklere kayıt usullerini belirlemişti. Onbirinci madde ise yazımlar sırasında ihmalî görülen devlet memurlarına kaymakamların bir hafta, valilerin ise onbeş gün maaş kesme cezası verebileceği hükmünü içeriyordu. Onikinci madde ile de kanunun yürürlük tarihi içerisinde soyadını memurlara bildirmeyenlere beş liradan onbeş liraya kadar, bu iş için hükümet tarafından verilecek görevde ihmalî görülen muhtar ve ihtiyar heyeti üyelerinin her birinden ve belediyelerce memur edilenlerden on liradan elli liraya kadar hafif para cezası alınacağı ve bu cezaların mahalli idare heyetleri kararları ile vali veya kaymakamın onayı ile kesinleşeceği bildiriliyordu. Onüçüncü madde ise, kanunun uygulanması için bir talimat çıkarılmasını karar altına almış, ondördüncü madde ile kanunun altı ay sonra yürürlüğe gireceği belirtilmiş ve son olarak kanunu, İçişleri Bakanının yürütmekle sorumlu olduğuna yer verilmiştir.

Kanunun TBMM'nde görüşülmesi sırasında eleştiriler şu başlıklar altında toplanabilir:

- a. Soyadlarına ait hukukun kanun ile tespitinde çok geç kalınmıştır. Soyadı Kanunu'nun, Medeni Kanunun çıkarılmasından hemen sonra çıkarılması gerekirdi.
- b. Kanunun hazırlanması görevi İçişleri Bakanlığı'nın değil, Adalet Bakanlığı'nındır.
- c. Türkiye'de gerek Türklerin gerekse Ermeni ve Rumların tescil edilmiş aile isimleri vardır. Bu kabul edilmesi gereken bir gerçektir.
- d. Aile isimlerinin son zamanlarda İstanbul, İzmir, Bursa gibi büyük şehirlerde terk edilmeye başlanmasının nedeni, Anadolu'dan bu şehirlere olan göçlerdir. Göç edenler, yeni yerleştikleri kentlerde kendi aile isimleriyle anılmaktan kaçınıdılar.
- e. Soyadı önce isim daha sonra yazılmalıdır.
- f. Türkçe'ye çok farklı dillerden isimler geçmiştir. O nedenle soyadlarından evvel isimlerin bir ıslaha tabi tutulması gerekir.

- g. Şöhret, san ve soyadı birbirleri yerine kullanılabilir. O nedenle kanun tasarisının "*Soyadı Kanunu*" yerine "*Sanadı Kanunu*" olarak değiştirilmesi gerekir.
- h. Bu kanun tüm bu gerekçelerle ancak %3 veya %5 kullanım yaratabilir.

TBMM'ndeki görüşmeler sırasındaki bu tür eleştiriler, 1934 yılı başında hiç yer almamıştır. Meclisteki eleştirilerin aksine Türk kamuoyu Soyadı Kanununa genel bir hoşgörü ve teveccüh göstermiştir²⁵.

İçişleri Bakanlığı 23 Aralık 1934 tarihinde soyadı kanunun kendisine verdiği yetkiye dayanarak "*Soyadı Nizamnamesi*" yayınlamıştır²⁶.

Soyadı Nizamnamesine göre; her Türk vatandaşı, öz adından başka bir soyadı taşımaya mecburdu. Soyadı olmayanlar 2 Temmuz 1936 tarihine kadar soyadlarını seçerek kütüklere yazdıracak ve soyadlarını tescil ettireceklerdi. Soyadları Türk dilinden olacak, yabancı ırk ve millet isimleri soyadı olarak kullanılamayacak, ayrıca bir aşirete veya kabileye bağlantıyı anlatan soyadları kullanılmayacak ve yeniden takılamayacak, Osmanlı ve Türkiye Cumhuriyeti devlet kadrolarındaki rütbe ve memuriyet bildiren soyadları kullanılmayacak, genel ahlâka uygun olmayan, gülünç veya iğrenç olan veya hakaret anlatan soyadları alınmayacaktı. Tarihte ünlü kişilere ilişkin soyadları bu kişilere ilişkiliği resmi kayıt ve belgelerle sabit olmadıkça kullanılmayacaktı.

Ellidört maddeden oluşan nizamnamede; ayrıca soyadını seçmenin kimlere ait olduğu, soyadı yazımlarının ne şekilde yapılacağı, soyadlarının nüfus kütüklerine ve doğum kâğıtlarına işlenmesinin kuralları ile yazım konusunda ihmalî görülen, hatalı gösteren görevlilere verilecek cezaları da içeriyordu.

Soyadı Nizamnamesinde soyadlarının 2 Ocak 1935 tarihinden itibaren kütüklere yazılmaya başlanması, soyadı seçimi ve yazımının bir buçuk yılda

²⁵ Bu konuda Cumhuriyet gazetesinde "*Öz Türkçeye Doğru*" diye birinci sayfada bir sütun açılmış ve Türkçe'nin kullanımı konusunda sürekli yazılar yayınlanmıştır. Bkz., *Cumhuriyet*, 25 Teşrinisani 1934; ayrıca Vakit, Akşam, Cumhuriyet gazeteler kanunun yürürlüğe girmesi ile her gün yeni soyadı alanların isimleri ve aldıkları soyadlarını yayınlamışlardır.

²⁶ Soyadı Nizamnamesinin metni için bkz., Dahiliye Vekâleti, *Soyadı Nizamnamesi*, Ankara 1934; ayr. bkz., *Cumhuriyet*, 23-24 Birincikanun 1934, s. 5.

tamamlanması planlanmış ve bu işlemlerin 2 Temmuz 1936 tarihinde bitirilmesi karar altına alınmıştır²⁷.

Soyadı Kanunu dönemin basınında hemen hemen hiç eleştiri konusu olmamış, sadece eleştiriler Meclisle sınırlı kalmıştı. Tekinalp²⁸, Soyadı Kanununu “*Ulusal Birlik Yasası*” olarak isimlendirerek cumhuriyet rejiminin müslim gayrimüslim ayrılığını tamamen ortadan kaldırdığını, eskiden geçerli olan din bağlılığı yerine “*dil ve kültür*” bağlılığını esas aldığı vurgulamış, “*Milliyet için yegâne kriter dil ve kültürden ibaret kalmıştır. Yeni rejimimizin şiarı olan ulusal birlik ancak dil ve kültür sayesinde yerleşip kökleşecektir*” diyerek, kanunu cumhuriyetin amacının bir ürünü olarak yorumlamıştır. Tekinalp bu yargıya varırken Osmanlı İmparatorluğu zamanında ülkede Müslim ve Gayrimüslim olmak üzere iki türlü vatandaşın bulunduğunu belirtir ve Gayrimüslimlerin milliyet itibarıyla mensup buldukları cemaatlere bağlı olduğunu ve toplumsal yaşamın cemaatler çerçevesinde şekillendiğini belirtir. Müslim halk ise ayrı ayrı milliyetlere mensup olmakla birlikte cemaatlere ayrılmamıştır. Cumhuriyet rejimi Müslim ve Gayrimüslim ayrımını tamamen ortadan kaldırmıştır. Bu lâik anlayışın sonucudur. Yine Tekinalp²⁹, bir başka makalesinde Soyadı Kanununun ulusal birliği oluşturmak için önemli bir fırsat yarattığını, bu fırsattan Türkiye’de yaşayan azınlıkların iyi yararlanması gerektiğini ve sadece aynı isimle anılan yüzlerce, binlerce insanı birbirinden kolayca ayırmak için çıkarılmadığını vurgulayarak şöyle demiştir: “*Öz Türk dilinden alınma adlarla bütün yurttaşların benliklerine düzen vermek, ulusal duyguların uyanma gelişimini hızlandırmak yasanın en yüce amaçlarından...Bugün azlıklar adıyla anılan bir takım yurttaşları ulusal birlikten ayıran amillerden biri ve belki de en mühimi işkilsiz ki adlardır. Soyadı yasası üzerine azlıklar dahi Türk dilinden ad takmacaklar ve isteyenler ulusal birliğe karışmak fırsatını elde edeceklerdir.*”

²⁷ Soyadı Nizamnamesinin 53.maddesinde 2 Temmuz 1936 tarihine kadar soyadı işlemlerini bitirmeyenlere verilecek cezalar belirtilmişti. Buna göre, soyadlarını görevlilere bildirmeyenler beş liradan onbeş liraya kadar, soyadları yazmakla görevlendirilenlerden ihmali olanlara da on liradan elli liraya kadar hafif para cezası verilecekti.

²⁸ “Ulusal Birlik Yasası,” *Cumhuriyet*, 2 Kanunuevvel 1934, s. 5.

²⁹ “Soyadı Yasası ve Ulusal Birlik: Azlıklara Düşen Borç,” *Cumhuriyet*, 21 Kanunuevvel 1934, s. 4.

Soyadı Kanununun çıkarılmasını müteakip İçişleri Bakanlığı, Kütahya milletvekili Besim Atalay’a hazırlattığı “*Türk Büyükleri veya Türk Adları*”³⁰ isimli kitabı tüm nüfus müdürlüklerine göndererek buradan soyadı seçilebileceğini bildirmiştir. Söz konusu kitapta 5600’den fazla isim yer alıyordu. Bu kitaptaki isimler; tarihte yaşamış olan kimselerin adları, Türk Dil Kurumu’nun Tarama Dergisi’nden alınan adlar ve İçişleri Bakanlığı’nın 1928’de yayınladığı “*Köylerimiz*” adlı kitaptan seçilen isimlerden oluşmaktaydı. Başlangıç bölümünde Türklerin İslâmiyeti kabul etmesiyle birlikte Arap ve İran kültürünün etkisine girildiğini ve bu etkinin isimlere de yansıdığını belirten Besim Atalay³¹, Araplar tarafından hiç kullanılmayan veya çok gülünç olan isimlerin bile ad olarak alındığını ileri sürmüştür. Atalay, kitaptaki kelimelerin hem soyadı hem de isim olarak alınabileceğini ifade etmiş, ayrıca, Türkçe’ye “*men, man*” ekleri ile pek çok yeni kelimeler kazandırılabilceği ve bunların da soyadı olarak alınabileceğini iddia etmiştir.

Enver Behnan Şapolyo³² da 1 Ocak 1935 tarihinde yayınladığı kitabında, eski Türklerin ad koyma adetleri, törenleri ve ad üretme usullerine yer vererek toplam 3396 tane isme kitabında yer vermişti.

Türkiye’de Soyadı Kanunu konusunda bu gelişmeler yaşanırken Başbakan İsmet İnönü ve yirmiyük arkadaşları, 24 Kasım 1934 tarihinde TBMM’ne üç maddelik bir kanun teklifi vererek Mustafa Kemal’in soyadının “*Atatürk*” olmasını önerdiler. Kanun teklifi şöyleydi³³:

“*Madde 1. Kemal Öz adlı Cumhurreisimize Atatürk soyadı verilmiştir.*

Madde 2. Bu kanun neşri tarihinden muteberdir.

Madde 3. Bu kanun Büyük Millet Meclisi tarafından icra olunur.”

İçişleri Komisyonu kanun teklifini görüşmüş ve Meclis’e sunduğu raporunda³⁴, “*Ulu Cumhurreisimize Atatürk soyadı verilmesi hakkında Malatya*

³⁰ Bkz., *Türk Büyükleri veya Türk Adları*, Ankara 1934.

³¹ Besim Atalay gülünç olan Arapça isimlere örnekler verir. Örneğin; Haşim=Tiritçi, Affan=Yiril yiril kokan, Necla=Şaşı, Nahid=uğursuz bir yıldız, bkz., *a.g.e.*, s. 2-3.

³² *Türk Soyadları*, Ankara 1935, s. 1-13.

³³ *TBMM Zabıt Ceridesi*, c. XXIV, Devre: IV, İctima: 7, I.Celse, Ankara 1934, s. 34-35.; ayr. bkz., *Cumhuriyet*, 25 Teşrinisani 1934, s. 1.

³⁴ *a.g.e.*, s. 35.

mebusu İsmet Paşa ve arkadaşlarının yaptıkları kanun teklifi encümenimize gönderilmiş olmakla 24.11.1934 toplantımızda okundu ve konuşuldu. Türk ulusuna tam istiklâlini kazandıran ve ulusa gerçek tarihinin ve öz dilinin yolunu gösteren ulu Cumhurreisimize (Atatürk) soyadının verilmesi çok yerinde görülmüş ve teklif cümlece kabul olunmuş bulunmakla Yüksek heyetin iyi görüşüne sunulmasına karar verilmiştir” demişti. Ulu önder Mustafa Kemal Paşa’ya Atatürk soyadı verilmesi teklifi TBMM’de görüşülmeye başlandı.

İsmet Paşa³⁵ kanun teklifi için “Arkadaşlar, Büyük Önderimiz Cumhurreisimizin soyadı için bir kanun teklif ediyoruz. Düşündük ki, soyadı kanunu tatbik olunurken Büyük Önderin taşıyacağı adı tayin etmek Büyük Meclisin borcu ve hakkıdır. Kanunda biz (Atatürk) adını teklif ediyoruz. İnanıyoruz ki;ulusun en değerli varlığı olan Cumhurreisimizin adını söylerken derin saygı ve sevgi duygularımızı birlikte sezmiş olacağız. İnanıyoruz ki, (Atatürk) adı ile Büyük Türk ulusu en büyük oğluna en büyük, en saygılı hitabını yapmış olacaktır” diyerek ve teklif oy birliği ile kabul edilmiştir. 17 Aralık 1934’te kabul edilen bir başka kanun ile de Mustafa Kemal’e verilen Atatürk soyadının başı veya sonuna konarak yapılacak adların isim veya soyadı olarak kullanılması yasaklanmıştır. İsmail Müştak Bey³⁶, Mustafa Kemal’e neden Atatürk soyadının verildiğini şöyle ifade eder: “Ona niçin “Atatürk” dedik? Niçin mi? Daha iyisini diyemez, daha büyüğünü veremezdik de onun için. Türklükten daha temiz soy, atalıktan daha yüce boy tanımıyorduk da onun için. Gönüllerimizde yaşamış, göz yaşlarımızda büyümüştü de onun için. Onun hamurunu Türk sızılarının ateşi ile, onun fıdanı Türk acununun güneşi ile pişmişti onun için. Türklük onda öz benliğini bulmuş, o Türklükte kendi yolunu görmüştü de onun için. Onun dileği ile Türkün yüreği bundan daha ünlü bir at üzerinde birleşmezdi de onun için. Geçmiş geleceğe bağlayan büyük yol üstünde onun hızına Türk atasının sesinden başkası yetişemezdi de onun için. Atatürk derin bir inançla sonsuz bir kıvançtan doğdu. Onun adını düşünmeden koyduk, konuşmadan anlıyoruz. Atatürk Türkün ta kendisidir. Türke kutlu olsun.”

³⁵ a.g.e., s. 35.

³⁶ Cumhuriyet, 27 Teşrinisani 1934, s. 1.

Atatürk’ün yakın çalışma arkadaşlarından Hasan Rıza Soyak³⁷ anılarında Atatürk’ün kendisine şöyle dediğini belirtir: “Benim soyadım ne Ata, ne de Türk, sadece Atatürk. Bunun ikiye bölünerek söyleneceğini bilseydim, başka bir soyadı alırdım.”

Atatürk, yakın çalışma arkadaşlarına da soyadlarını bizzat kendisi vermiştir³⁸. Nitekim 26 Aralık 1934 tarihinde Başbakanlığa gönderdiği bir yazı ile İsmet Paşa’ya “İnönü” soyadını verdiğini belirtmiş ve gerekçesini de şöyle açıklamıştı “Başvekil İsmet Paşa hazretlerinin, inkılâp tarihimizin ilk şereflî ve parlak sahîfesi olan İnönü Meydan Muharebelerinin baş kahramanı olmuş bulunması itibariyle Soyadı Kanunu icabı alacağı aile isminin İnönü olmasını çok yerinde bulduğumdan kendilerine bu soyadını tevcih ettiğimi bildiririm.”

Soyadı Kanunu başarı ile yürütüldü. Ancak II. Dünya Savaşı’nın başlaması soyadı konusunu tekrar gündeme getirdi. Özellikle savaş nedeniyle canlanan Atatürk milliyetçiliğinin dışındaki milliyetçilik akımları bunda etkili oldu. Bernard Lewis³⁹e göre “Atatürk’e; şeriatçılara, hilâfetçilere, saltanatçılara kıyasla en yakın görülen Türkçüler cumhuriyet devrimleriyle hukuk, eğitim, yazı, dil ve gelenek olarak kültür alanlarındaki devrimsel değişmelerle uzlaşmamışlardı.” O nedenle soyadı meselesi II. Dünya Savaşı sırasında tekrar gündeme gelmiş ve bu defa basında tartışmalara neden olmuştur. Dr. Rıza Nur, Remzi Oğuz Arık, Ziyaettin Fahri Fındıkoğlu ve Osman Turan bu tartışmada öne çıkan şahsiyetlerdi.

1926’da Türkçe isim kullanılması üzerinde durarak, bunun bir kültür meselesi olduğunu dile getiren Dr. Rıza Nur⁴⁰, 1942 yılında soyadının Türklerde eskiden beri var olduğunu fakat ihmal edildiğini, 1934’te çıkarılan Soyadı Kanununun isminin hatalı olduğunu ileri sürmüştür. Dr. Rıza Nur’un eleştirileri şöyledir: “Türke Türklüğünü vermek için ona Arap ve Acem adları gibi yabancı

³⁷ Atatürk’ten Hatıralar, c.I, Ankara 1973, s. 62.

³⁸ Atatürk’ün Tanım Telgraf ve Beyannameleri, c. IV, Der. Nimet Arsan, Atatürk İnkılabı ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara 1964, s. 570; Hüseyin Bey’e Gerede isyanı sırasındaki çabalarından dolayı “Gerede”, yaveri Salih Bey’e Yozgat isyanındaki görevinden dolayı “Bozok”, Mahmut Esat Bey’e Bozkurt-Lotus davasındaki başarısından dolayı “Bozkurt” soyadını uygun bulmuştu. Bkz., şerafettin Turan, Türk Devrim Tarihi, 3. Kitap, İkinci Bölüm, Ankara 1996, s. 116.

³⁹ Modern Türkiye’nin Doğuşu, Çev. Metin Kıratlı, 4.Baskı, Ankara 1991, s. 517.

⁴⁰ Türk Tarihi, c. XII, İstanbul 1926, s. 257.; bkz., “Soyadları,” Tanrıdağ, sayı: 10 (Temmuz 1942), s. 3-6.

harsına, benliğine, istikbaline muzır adları atıp kendi millî adlarını vermek, belki de, her şeyden harsın her nevinden evveldir. Yabancı adlar taşımanın Türklüğe pek çok zararları olmuştur...Selçuklularda Türk adlarını bir derece Araplaşmış, fazla Acemleşmiş buluyoruz. Buna rağmen Selçuklularda pek çok millî adları vardı. Osmanlı sülâlesinin ilk iki asrında Türk adları yine çoktur. Ondan sonra yerini, hele şehirlerde adeta tamamıyla Arap ve Acem adlarına terk etmiştir.” Soyadı kanunundan sonraki durumu ise on noktada kanunun isminden başlayarak eleştirir: “Frenkleri taklit ederek soyadı küçük adın sonuna konmuştur. Bu gayet yanlıştır ve çirkindir. Türkte soyadı küçük addan evvel gelir... Sona getirilen er ile yapılan adlar Türkleri Alman adları ile karıştırmaktadır... Man, hafifte men edatı ile yapılmış adlar Türkleri tamamıyla Almanlara benzetmiştir... Yeni icat soyadı yaparken armoni vokalik hiç kimsenin aklına gelmemiştir. Yapılan binlerce mürekkep adlar da bu kanunun kafası gözü patlatılmıştır... Kanunlaşmış olan soyadlarının çoğu Türk ve Türkçe değil, ecnebidir. Mesela Koçi, Dino, Gorbon, Pac soyadları Arnavut, Çerkes ve emsali Türk olmayan ırkların adlarıdır... Bir ecnebi kelimeye Türkçe bir edat ilâvesiyle soyadı yapılmıştır. Mesela Conker. Herkes fantazisine göre bir soyadı uydurmuştur... bazı milletleri Türk sanarak onların adlarını almışlardır... Art (sanat) Fransız kelimesini kendine soyadı yapan veya buna bir er ilâve ederek Aren teşkil eden mimar ve emsali insanlar bile var.” Ona göre, soyadları yeni bir tasfiye ve tensika, sonra da ciddi bir disipline muhtaçtır.

Remzi Oğuz Arık⁴¹ ise Türklerin İslâmiyeti kabul etmesiyle çift ad almaya başladıklarını ve aile adını ihmal ettiğini dile getirmiş, Soyadı Kanununun Arapça isimleri ortadan kaldıramadığı gibi istenilen Türkçü ideale de ulaşamadığını belirterek kanuna ve uygulamaya eleştiriler getirmiştir.

Osman Turan⁴² da Türklerdeki isim alma geleneği üzerinde durarak, asıl yapılacak işin İslâmiyeti kabulden önceki Türk isimlerine dönülmesi olduğunu vurgular ve bazı Türk han ve beylerinin yabancı kaynaklarla intikal eden, Türkçe şekil ve anlamı tamamen bozulmuş vaziyette olduğu halde bugün soyadı olarak alındığını belirtmiştir.

⁴¹ “Bizim Gerçeklerimiz Soyadları,” *Millet*, sayı: 3 (Temmuz 1942), s. 95-96.

⁴² “Soyadları Meselesi,” *Bozkurt*, (5 Mart 1942), s. 14-15.

Ziyaettin Fahri Fındıkoğlu⁴³ ise soyadı konusunda en fazla duran kişi olmuştur. Tasvir-i Efkâr gazetesinde 1942 ve 1943 yıllarında yazdığı makalelerinde meseleyi “*Tekrar Canlanan Bir Dava*” olarak yorumlamış ve bu konudaki tartışmaları şöyle özetlemiştir: “*Bizim beş seneden beri yapmakta olduğumuz sosyolojik anketlerin verdiği neticeye göre; 1. Mektepte talebe, 2. Kışlada asker, 3. Hapishanede mahkûm, 4. Çarşıda esnaf, 1934’te tatbikine başlanan Soyadı Kanununu yeni bir lâkap takma lüzumu gibi anlamıştır. Bazı aileler ise öteden beri muhitte kendilerini tanıtan aile isimlerini müşterek olarak kullanıyorlar.*” Ona göre soyadı meselesi hem kültür hem de sosyal bir meseledir. Bu yönlerinden dolayı toplumda bu konuda üç farklı görüş ortaya çıkmıştı: “*1. Soyadı tabiri yanlıştır. İlk, bu yanlısı düzeltilmelidir. 2. Türklerde soyadı yoktur zannı ile hareket edilmiş veya o zan halka verilmek istenmiştir. 3. Kanun, isimlenme düzenini değiştirmiş, memleketimizin Yahudilerinde, Ermenilerinde, Rumlarında yahut 1934 kanununun müzakeresi esnasında Adliye Encümeni azasından birinin söylediği vechile “bütün mütereddin milletlerde” olduğu gibi, isim başa geçirilmiş veya bu lüzum vatandaşlara tahmil olunmuştur.*”

Sonuç olarak; 1940’lı yıllarda Soyadı Kanunu konusundaki bu gibi tartışmalar, gerçekte dönemin siyasal, sosyal ve kültürel çalkantılarının bir ürünüdür. Görüldüğü gibi, Atatürk’ün ölümünden sonraki yıllarda, Atatürk döneminde çıkarılan bir kanun, basında uzun süre ve ilk defa olarak tartışılmıştır. Bununla beraber, 1934’te çıkarılan ve başarıyla uygulanan Soyadı Kanununu tadil etme konusunda 1940’lı yıllardaki girişimler başarıya ulaşmamıştır.

Soyadı Kanunu, Türkiye’de yaşayan ve hukuken Türkiye’ye bağlı olan ve kendini Türk sayan herkeste vatandaşlık ve aidiyet kavramlarının gelişmesi, çağdaş dünya ile bütünleşme, Türkçe’nin gelişmesi ve özdeşleştirilmesi, miras ve aile hukukunda kolaylık, azınlıkların cumhuriyet kültürüyle toplumla bütünleşmesinin sağlanması ve eskiden kalan lâkap ve isimlerin kullanılmasının önlenmesi gibi önemli yenilikler getirdi. Kanunun özü; birbirlerine vatandaşlık bağıyla bağlı bir toplum yaratmaktı. Bu aynı zamanda cumhuriyetle birlikte Türkiye’de yaşama geçirilen lâikleşme sürecinin de önemli bir halkasıdır.

⁴³ Ziyaettin Fahri Fındıkoğlu’nun soyadı konusundaki makaleleri için bkz., *Tasvir-i Efkâr*, 20 Nisan 1942, 7 ağustos 1942, 19 eylül 1942, 28 eylül 1942, 23 İkinciteşrin 1942, 22-24 İlkkanun 1942, 26 İlkkanun 1942, 22 Sonkanun 1943, 31 Sonkanun 1943.

ABSTRACT

SURNAME LAW AND IN THIS SUBJECT WORKING DISCUSSION

The conception of determining a family name to individuals primarily aims to create a national consciousness and to strengthen the citizenship links within the country. So the surname law can basically be placed on the reformative list of which the new Turkish republic undertook in search of forming a modern society. There appears to be a general agreement on the necessity of a surname law at the parliament. However, this harmony did not prevent the occurrence of some debates over the exact nature of the law. For instance, a part of the members in the parliament extended the discussion over some details. But in the end, all of these different views collaborated in adoption of the surname law. In the 1940s, a new wave of criticism arose from Pan-Turkists which proved to have only a slight impact on the matter.

Key Words: Surname law, Turkish Republic

ANA ÇİZGİLERİYLE TÜRKİYE'DE COĞRAFYA BİLİMİNİN TARİHİ: DÖNEMLER VE ÖZELLİKLERİ

Deniz EKİNCİ*

ÖZET

Bu çalışma, Türkiye'de Coğrafya biliminin, gelişme sürecinin incelenmesini amaçlamaktadır. Bu süreç, kullanılan coğrafi yöntemler, kitaplar, bilimsel yayınlar ve tanınmış coğrafyacılar göz önünde bulundurularak, modern coğrafya öncesi ve günümüz olmak üzere iki ana döneme ayrılmıştır. Her iki dönemde de değişimin gelişme yönünde olduğu ve bu gelişim sürecinde bireysel çabaların yanı sıra, yasama ve yürütme organlarının da etkin bir rol üstlendiği görülmüştür.

Sonuçta, Türkiye'de coğrafya bilimindeki gelişmenin daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunulması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Coğrafya, Süreç, Gelişim, Dönem.

GİRİŞ

Çalışmamızın amacı, Türkiye'de coğrafya biliminin kat ettiği süreci ve gelişmeleri ana çizgileriyle ortaya koymaktır. Bu temel bakış açısıyla, bin yıla yakın bir geçmiş dilimi içerisinde, başlıca dönemler tespit edilerek sınıflandırılmıştır. İncelenen bu zaman aralığında, kuşkusuz çok sayıda eser ve yazardan söz edilebilir. Ancak çalışmamızda, önemli coğrafi olaylar, dikkat çeken eser ve yazarlar ile etkili kurumlar üzerinde durulmuş ve bu bakımdan dönemler belirlenmiştir.

Bilindiği gibi, insanoğlunun evrende ve onun parçası Dünya'daki var oluşu ile coğrafya da başlamıştır. Dolayısıyla ilk insan da ilk coğrafyacıdır. Bu yönüyle coğrafya, tarihi en eski bilimlerden biri olarak da ifade edilebilir. İlk dönemlerde coğrafya, "yeryüzünün tasviri" şeklinde bir tanımlamaya sahip iken, bu kavram günümüzde doğal ortam ile insan yaşamına ilişkin etkinliklerin karşılıklı ilişkilerini araştırarak ve mekânsal özellikleri ortaya koyan bir bilim dalı

* Dr., İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü Öğretim Elemanı.